

др Антун Цвитанић,
редовни професор Правног факултета у Сплиту

ОДРЕДБЕ СПЛИТСКОГ СТАТУТА О ЗАШТИТИ АРХИВСКЕ ГРАБЕ И НЕКА РАЗМИШЉАЊА О ВАЖНОСТИ АРХИВСКОГ ИСТРАЖИВАЊА ЗА ПРАВНОПОВИЈЕСНУ ЗНАНОСТ

I

Једна од битних карактеристика политички организираног друштва јест забрана самопомоћи. Државна, политичка власт забрањује, наиме, грађанима да у међусобним споровима сами себи кроје правду и у правилу захтијева да се за рјешавање тих спорова обраћају њеним органима, судовима. Од тог тренутка постаје веома важно фиксирати правнорелевантне чињенице како би се оне могле касније, по потреби, вјеродостојно изнијети пред одговарајући орган власти. Код Славена се тако јавља институт пристава, особе чије усмене изјаве уживају снагу јавне вјере какву отприлике данас уживају исправе које издају или овјеравају државни органи. Друкчије није могло ни бити у вријеме када још није било писмености или је она била тек у зачетку⁽¹⁾. Успомена на та времена није нигдје тако сачувана као у Политичком статуту гдје се изјаве пристава по њиховој доказној снази изједначају с јавним исправама те се поред осталог каже да су пристави „врдни каконо писма и вировани су“⁽²⁾. Уосталом и Луциус тврди да Хрвати уопће нису употребљавали исправе за закључивање уговора, већ да су били „*tertium fide et religione ad res gestas probandas contenti*“⁽³⁾, мислећи при томе вјероватно баш на улогу пристава као особе јавне вјере.

У оним срединама, међутим, гдје је наш живаљ тек постепено, славизацијом, добијао превагу над затеченим романским становништвом, писмено утврђивање правних послова и других

(1) О приставима види М. Костренчић, *Fides publica (јавна вера) у правој историји Срба и Хрвата до краја XV века*, Београд, 1930.

(2) Чл. 67. пољичког Статута (*Statuta lingua Croatica conscripta*, Monumenta hist. iur. Slav. Merid., vol. IV, Загреб, 1890); А. Цвитанић, *Улога пристава према пољичком Статуту*, „Пољички зборник“, III, Сплит, 1978, стр. 103—115.

(3) J. Lucius, *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Amstelædami, 1666, стр. 271.

правно релевантних чињеница имало је већ своју дугу традицију. Такав је био случај са далматинским градовима. У XI стољећу, оживљавањем привреде у Европи, јавља се и у њима потреба за прецизнијим регулирањем економских активности. На Западу је то ријешено тзв. рецепцијом римскога права, тј. поновним прихватањем римскога права које је од пада Западног римског царства, крајем V стољећа, било готово потпуно замрло. На основу текстова Јустинијанове кодификације римскога права, које је својим начелима о приватном власништву као праву готово несметаног располагања стварима, о слободи закључивања разноразних уговора и слободи опоручивања погодовало развиту нових економских активности, настојали су се регулирати и нови односи који су из њих произлазили. И док је до тада превладала пољопривредна производња ограничена више или мање на задовољавање властитих потреба, сада се све више и више производи за тржиште. Окосницу те нове, робно-новчане, привреде управо и чине економске активности које су настале у градовима, обрт, мануфактура, трговина, новчарство, по чему су и назване ранобуржоаским (од средњовјековног латинског *burgus* = град). У далматинским градовима, будући да су дуго били под Источним римским царством, трагови римскога права нису били замрли. Ипак, занос Запада у поновном прихватању римскога права није могао мимоићи ни далматинске градове, тим више што је и у њима оживљавање привреде захтијевало адекватнију регулацију. За ту, пак, регулацију дотадашња традиција писменог фиксирања правнорелевантних чињеница није била довољна(4), а до тада изграђено обичајно право још мање адекватно. Зато се потискују већ усвојени славенски правни елементи осигурања јавне вјере путем пристава и све се више усваја институт нотаријата са сусједног Апенинског полуотока. Тамо се на свеучилиштима уз римско право посебно проучавала и „*ars notaria*“. Будући да се сматрало да је признавање саме нотарске квалификације право њемачко-римских царева и римског папе, такве су се особе китиле и титулом нотара „*imperiali auctoritate*“ или нотара „*sacri palatii*“(5). Први нотари појављују се у далматинским градовима половицом XII стољећа. Они су одиграли огромну улогу у правном и економском животу тих градова. Они су највише учествовали у састављању разноврсних уговора међу приватним странкама. То су радили тако што би уговор исписали у свој „*liber imbrevisaturarum*“ или — како се чешће назива — „*quaternus*“ у присутности странака, свједока и тзв. егзаминатора као тумача између домаћих људи, који нису познавали ни латински ни талијански (Сплит је нпр., како то показују лична имена и патронимици, у XIII ст. био претежно хрватски град) и нотара, који нису знали наш језик. Имена

(4) Тако се нпр. може устврдити да су исправе имале само значај пуког доказа да су странке закључиле неки уговор а никако још диспозитивни карактер по којему би оне већ као такве производиле правне учинке.

(5) М. Костренчић, *op. cit.*, стр. 71—72.

свједока и егзаминатора уносио је нотар у „*quaternus*“ и затим би написани уговор пред странкама прочитао. Касније би, на основи онога што је забиљежио у „*quaternus*“ издао свакој странци исправу, тзв. нотарски инструмент, овјеровљену властитим монограмом (*signum notarii*) што би га испод текста руком исписао. Нотарска исправа (*instrument*) уживала је јавну вјеру (*fides publica*), па је једини приговор који се могао учинити таквој исправи био приговор лажности или приговор намирења онога што се према одређеној исправи дуговало. Дакле, требало је доказати: или да нападнути инструмент није написао овлаштени нотар, или да је дуг, који се у исправи наводи, на неки начин намирено, а то намирење могло се са своје стране доказивати једино другим нотарским инструментом намирења или поништеним ранијим инструментом. Неки су нотари као посебни градски службеници састављали судске записнике. Из њихових редова обично се бирао и градски (комунални) канцелар који је као шеф комуналне канцеларије састављао разне исправе, евидентирао комуналне списе, бринуо се за расподјелу разних обавјештења итд. И комунални начелник (кнез, ректор, потестат) у правилу је имао свог нотара који је, мада претежно његов лични писар, обављао и неке послове из јавног живота комуне и с тим у вези водио разне комуналне књиге.

Захваљујући, највише, раду разних и многобројних нотара сакупило се, временом, и у Сплиту толико писане грађе да је требало озбиљно размислити гдје ту грађу смјестити, како омогућити њено кориштење у службене и приватне сврхе и како је осигурати од кривотворења, злоупотребе, крађе или пропадања(6). Можда је већ у првом зборнику сплитског комуналног права, Статуту из 1240. године било одредаба о томе. То, међутим, не можемо са сигурношћу тврдити. Али таквих одредаба имамо у Статуту из 1312. чији садржај познајемо и при састављању којег је онај први служио као основица(7). Свакако, и то је завидна старина ако имамо у виду да се у талијанским средњовјековним комунама, гдје се најприје појављују кличе новог живота и напреднијег начина производње, први прописи о чувању архивске грађе стварају тек неколико десетљећа раније (у Сијени 1203, у Пизи 1214, у Фиренци 1289. године)(8). Већ је Г. Новак у *Повијести Сплита* изнио сажетак тих одредаба(9), а Б. Стули, их у обимном и изврсном раду *О правном режиму кориштења архивске грађе* најкомпе-

(6) За нотаријат у Сплиту види А. Цвинанић, *Правно уређење сплитске комуне по Статуту из 1312. године*, Сплит, 1964, стр. 94—100.

(7) А. Selet, *Tommaso Arcidiacono e la storia medioevale di Spalato*, Заг, 1933, стр. 46—47.

(8) Једино се у Венецији која се постепено развила у посебну државу такви прописи јављају већ у XII ст. али и ту у статутарним кодификацијама тек у XIII ст. (Б. Стули, *О правном режиму кориштења архивске грађе*, „Архивски вјесник“, св. 9, Загреб, 1966, стр. 139—145).

(9) Г. Новак, *Повијест Сплита*, I, Сплит, 1957, стр. 333.

тентније коментирао(10). Нама остаје да их преведемо с латинског. Оне су садржане у члану 61. друге књиге Статута и гласе(11):

О инвентарима књига сплитске комуне

„Исто тако одређено је и наређено, а да би се спријечили било какво кривотворење у књигама и списима сплитске комуне, (њихова) крађа или каква друга превара, да се морају сачинити три истоветна примјерка инвентара

(10) Б. Стули, *op. cit.*, стр. 146—148, 188.

(11) J. J. Hanel, *Statuta et leges civitatis Spalati, Monumenta hist. iur. Slav. Merid.*, pars I, vol. II, Zagrabiae, 1878, стр. 54—55. Због важности тога члана доносимо га у оригиналу:

DE INUENTARIJS LIBRORUM COMMUNIS SPALATI

Item statutum et ordinatum est, quod ad hoc, ut in libris et actibus communis Spalati nulla falsitas uel furtum, uel aliqua alia fraus committi possit, quod de libris condemnationum et alijs libris et actibus communis Spalati et de alijs rebus dicti communis debeant fieri tria inuentaria similia, scilicet quot libri et quaterni sunt; et in quibus etiam contineatur, tempore quorum rectorum et officialium dicti communis ipsa acta uel quaterni, uel aliae quaecumque scripturae factae sunt. Qui libri debeant reponi et gubernari in turri communis Spalati, quae turris, seu hostium dictae turris debeat habere duas claves diuersas et cum diuersis seraminibus, ita, quod una clavis non possit aperire utrumque seramen. De quibus inuentarijs et clauibus unum inuentarium et una clavis sit penes unum ex tribus iudicibus dicti communis, qui sunt ad sententias proferendas, qui fuerit electus ad tenendum dictam clauem et dictum inuentarium ab illis, qui eligunt curiam, quando renouatur curia; aliud tertium inuentarium retineatur per unum bonum legalem et fidelem hominem, eligendum per consilium credentiae.

Qui camerarij et iudex nullo modo possint aperire hostium dictae turris per se sine licentia potestatis et rectoris dictae ciuitatis sub poena uiginti quinque librarum pro qualibet uice.

Et si alicui de ciuitate Spalati esset necessaria aliqua scriptura de illis quaternis, quae essent in dicta turri, uadat ad potestatem et rectorem dictae ciuitatis, qui potestas et rector dictae ciuitatis mittat socium uel notarium suum cum dictis camerarijs et dicto iudice et omnibus praesentibus aperiatur dicta turris et non discedant de turri, donec dicta scriptura facta fuerit. Et diligenter inspiciant et uideant, ne aliquis posset aliquam fraudem committere in diotis libris. Et eis similiter praesentibus dictum hostium claudatur et illa scriptura deferatur ad potestatem et curiam communis Spalati, ut diligenter uideant, ne posset esse scriptura, quae posset afferre aliquod periculum communi Spalati.

Et semper in renouatione curiae, quae sit singulis tribus mensibus, camerarij teneantur restituere dictum inuentarium et dictam clauem nouis camerarijs; et iudex, qui habuerit aliam clauem et aliud inuentarium, teneatur restituere nouo iudici et sic successiue fiat singulis temporibus, ne fraus aliqua possit fieri in praedictis. Tertium inuentarium remaneat illi, qui fuerit electus a dicto consilio credentiae.

(Опска: Ријеч „actibus“ превели смо најприје са „списи“, а затим са „извјештаји“ јер нам се чини да је то адекватније контексту. „Turris“ може бити најпосто „зграда“ или „палача“, али смо задржали Новаков, односно Стулијев пријевод те ријечи „кула“ („торањ“) — види М. Дивковић, *Латинско-хрватски рјечник*. Ријеч „scriptura“ у вези са „quaterplus“ могла би значити „нотарска исправа“ (*Lexicon latinitatis mediae aevi Iugoslaviae*), ипак смо превели само са „исправа“. „Socius“ је требало превести са „правник“, јер се из једног мјеста у Статуту види да је потестатов „socius“ био правник (Статут, књ. II, чл. 8). Ријечи које је требало додати ради смисла ставили смо у заграда).

књига о осудама и осталих књига и извјештаја сплитске комуне и других ствари споменуће комуне (које се с њима чувају), то јест убиљежити колико има књига и квадерна. У њима треба означити и за вријеме којих комуналних ректора и функционера су ти извјештаји или квадери, или било који други списи настали. Те књиге треба спремити и чувати у кули сплитске комуне. Та кула, односно врата те куле, морају имати два различита кључа уз различите браве тако да се једним кључем не могу отворити обје браве. Од тих инвентара и кључева један инвентар и један кључ нека стоји код комуналних камерарија, а други инвентар и други кључ нека стоји код једнога од три суца споменуће комуне одређених да суде, којег они који бирају Курију приликом њеног обнављања изаберу да чува тај кључ и тај инвентар. Преостали, трећи инвентар, нека задржи неки добар, поштен и повјерљив човјек што га треба изабрати Вијеће повјереника.

Ти камерарији и судица не смију нипошто сами отворити врата споменуће куле без допуштења потестата и ректора реченог града под (пријетњом) казне од двадесет либара за сваки пут.

А ако би коме из града Сплита требала која исправа на темељу квадерна што се налазе у споменутој кули, нека пође до потестата и ректора споменутог града. (Тада) нека потестат и ректор споменутог града пошаљу свога правника или нотара са споменутиим камераријима и споменутиим суцем, па нека се у присуству свих њих отвори речена кула и нека не излазе из куле док се та исправа не сачини. (При том) нека брижљиво пазе и бдију да не би тко починио коју превару у реченим књигама. И док су исто тако (још) сви скупа, нека се споменућа врата закључају и нека се та исправа поднесе потестату и Курији сплитске комуне да би марљиво испитали не ради ли се о исправи која би могла нанети неку штету сплитској комуну.

И нека увијек приликом обнављања Курије, што се врши свака три мјесеца, камерарији буду дужни вратити споменути инвентар и споменути кључ новим камераријима. А судица који држи други кључ и други инвентар, нека буде дужан вратити (их) новом суцу и тако редом нека буде убудуће да не би дошло ни до какве преваре у пријеспонутиим стварима. Трећи инвентар нека остане код онога кога изабере споменућа Вијеће повјереника."

Како видимо, у том члану има и понављања (последњи ставак), али садржај је јасан: прописује се строги режим чувања архивске грађе у посебној просторији, употреба различитих кључева за отварање те просторије, одређују се комунални функционери овлаштени за држање кључева, вођење инвентара грађе, особе које ће инвентар чувати, увијети под којима се просторија смије отворити, начин на који се грађа може користити и мјере опреза против евентуалне употребе

искориштене грађе супротно интересима комуне. Кључну улогу у свему томе имао је градски начелник (потестат, ректор) и Курија комуне, дакле извршни органи Великог вијећа као формалноправно врховног органа комуналне власти сплитског племства.

Тај 61. члан друге књиге сплитског Статута из 1312. године, боље речено Старог статута (*Statutum vetus*) односи се, према мишљењу Б. Стулија, првенствено на кориштење грађе у службене сврхе⁽¹²⁾. Међутим, данас називом *средњовјековни сплитски Статут* обухваћамо и нешто касније статутарне одредбе које је Велико вијеће донијело до године 1367. и које заједно сачињавају тзв. „*Statuta nova*“, па и тзв. Реформације (*Reformationes*). Када је, наиме, требало донијети који пропис који се није налазио ни у Статуту из 1312. ни у управо наведеним Новима статутима (или у једнини: Новом статуту), Велико вијеће би донијело такву одредбу. Уз такве нове одредбе било је и ранијих закључака Великог вијећа који нису били унесени у Статут. Да би се сви ти нови прописи некако средили и уврстили у Статут (у смислу кодекса свих статутарних одредаба, јер се и свака појединачно називала *statut* — *statutum*), изабран је 1382. године одбор од четири члана који је имао задатак да прегледа комунални архив и пронађе „*omnes reformationes, quae tangunt publicam utilitatem in omnibus occurrentibus negotijs*“ и онда такве одредбе, *reformationes*, предложити Великом вијећу на прихват. Ханел сматра да је Велико вијеће прихватило предложене нове одредбе као „*Reformationes*“ 1385. године⁽¹³⁾. О томе говори члан 96. реформација сплитског Статута донесен 1382. године који у пријеводу гласи:

О састављању реформација

„1382, дана 12. ожујка на приједлог Ганора одлучено је да господа кнежев замјеник са сучима и четири племића које треба изабрати ово Вијеће могући у просторију комуналне зграде гдје су списи и пронаћи све реформације које су од опће користи у свим могућим случајевима. Нека те (реформације) напишу, (а) затим (изнесу) на Великом вијећу. И, што год то Вијеће буде одлучило, нека то буде правомоћно и нека споменућа господа кнежев замјеник, сучи и остали племићи изврше (унесу у Статут, оп. прев.) Њих треба изабрати до будуће светковине светог Дује. (Све то) под (пријетњом) казне од 200 либара за сваког (прекршитеља).

Ови су (племићи) изабрани за споменући задатак: госп. Теодозије Леонов, госп. Билша Ципријанов, госп. Тома Добролов (и) госп. Јанко Дујмов.“

(12) Б. Стули, *op. cit.*, стр. 188.

(13) J. J. Hanel, *Statuta et leges civitatis Spalati*, Praefatio, стр. IX—X; *Reformationes*, proemij (стр. 260).

И те нам одредбе показују сву ригорозност мјера које су се примјењивале када је била у питању употреба архивске грађе. Ту се радило о употреби грађе искључиво у службене сврхе и то ради формулирања нових статутарних одредаба, тзв. реформација. Разумљиво је стога да је у том послу одлучивао највиши орган комуналне власти — сâмо Велико вијеће. Према Стулијевом мишљењу таква се грађа чувала „у самој опћинској згради, сједишту опћинске власти“ (самега *communis*)(14), али можда је то била најпросто комунална ризница.

У сплитској средњовјековној комуни водио се читав низ службених књига, регистара, забиљежака и слично. Неке од њих спомиње сâм Статут, нпр. књигу прихода и расхода комуне(15), већ наведену књигу о осудама, књигу инфамних грађана(16), књигу нових грађана(17) итд. Ако томе прибродимо оне које Статутом нису биле предвиђене али су се у пракси водиле, па службене, полуслужбене и приватноправне списе настале већ споменутом дјелатношћу нотара и кориштење грађе у приватне сврхе(18) можемо лако уочити сву сложеност те проблематике.

Поставља се, међутим, питање јесу ли се те одредбе о чувању и заштити архивске грађе, посебно оне из споменутог члана 61. и стварно примјењивале. Одговор на то питање најбоље нам може дати сачувана грађа. Даница Божић-Бужанчић у раду о инвентару старе сплитске опћине увјерава нас да се у пракси радило и више од онога што је Статут прописивао. Тако нпр. „Статутом није било прописано убиљежавање броја листова свеска и квадерна, али у пракси се то вршило, па је већина свезака нумерирана“(19). И, на крају, можемо закључити њеним ријечима да велика заслуга за чињеницу што се архив средњовјековне сплитске комуне у знатној мјери сачувао до наших дана припада управо наведеним одредбама Статута из 1312. године.

II

У вези са питањем примјене статутарних одредаба о архивској грађи намеће се и питање о примјени статутарних одредаба уопће. Питање је, наиме, може ли се правноповијесна знаност, посебно она која се бави проблематиком средњовјековног комуналног уређења, заснивати само на проучавању опћних, нормативних аката — статута. Правноповијесна знаност проучава право у прошлости. Али, што је право? Зар је право само норма коју је прописала политичка, тј. државна или комунална власт? Очито је да право није само норма, правило, пропис. Оно је у првом реду одређени друштвени однос који

(14) Б. Стули, *op. cit.*, стр. 147.

(15) J. J. Hanel, *Statuta...*, књ. II, чл. 48.

(16) *Ibidem*, књ. IV, чл. 111.

(17) *Ibidem*, књ. VI, чл. 3.

(18) Б. Стули, *op. cit.*, стр. 188—193.

(19) Д. Божић-Бужанчић, *Инвентар архива старе сплитске опћине*, Изванредно издање Хисторијског архива у Сплиту, св. I, Сплит, 1969, стр. I—XIV.

се нормом политичке власти регулира и иза којег стоји стварна санкција те власти. Другим ријечима, ако политичка власт прописује нешто што се у стварности не примјењује, не конкретизира у стварном друштвеном односу, то не можемо назвати правом. То би прије спадало у књижевну фантастику, у белетристику или слично неголи у право. Илузорно би, дакле, било тражити неке закономјерности друштвеног живота у самој норми уколико се она не примјењује, јер би таква норма била у најбољем случају само изразом добрих намјера одређене политичке власти уколико не би спадала у тзв. социјалну козметику. „Харта се пусти писат“ каже једна наша народна изрека(20).

До каквих бисмо, на примјер, знанствених резултата дошли када бисмо здраво за готово узели ријеч из Пројекта Сплитског Статута по којима наводно закони нису ни потребни добрим људима, јер би они и онако поступали како закон захтијева, али су потребни за зло, јер се њих само законском пријетњом казне може одвратити од зла. Концизно је то речено ријечима: „*Oderunt peccare boni virtutis amore. Oderunt peccare mali formidine poenae.*“ Или, нпр., тврдњу да је све оно што моћници наређују пука правила („*potentes scribunt iustitiam*“)(21). Но, дакако, те тврдње су толико у супротности са животом у средњовјековној комуни, гдје је власт припадала градском племству по наследиству и гдје се право на аутономију односило само на племство а не и на пучане и сељаке, што је уосталом видљиво и из појединих статутарних одредаба, да нитко озбиљан неће ни покушати да на њима гради слику о друштвеним односима у Сплиту.

Постоји, међутим, читав низ одредаба у статутима наших средњовјековних комуна које су далеко од тадашње друштвене збиље а што није на први поглед уочљиво. Примјера ради навест ћемо само неке од њих.

Тако неки статут прописују право тзв. првокупа, тј. одређују да се земља од дједова наслијеђена у правилу не може продати осим у великој невољи, али и тада треба је најприје понуди својим сродницима којима и припада то право првокупа (прече купње). Ако, пак, завиримо у нотарске исправе, уговоре и сличну архивску грађу која одражава реалне друштвеноекономске односе, увјерит ћемо се да се баштинска земља ипак продавала и не водећи рачуна о праву првокупа. То се чинило тако што се уговарала замјена земље за земљу (што није било забрањено). При томе је друга страна уз земљу давала и одређени износ новца. Међутим, тај је износ у ствари представљао цијену за прву земљу јер је земља која се уз тај износ давала била тек незнатне вриједности или површине. Ако бисмо се, дакле, држали опћих статутарних норми,

(20) Ф. Чулиновић, *Народно право — зборник правних мисли из наших народних умотворина*, Београд, 1938, стр. 346.

(21) А. Цвитанић, *Пројекти статута наших приморских комуна — специфичан концентриран израз средњовјековног схватања политичке власти и права*, „Зборник Правног факултета у Загребу“, XVII/1967, бр. 3—4, стр. 279—283.

морали бисмо закључити да се право првокупа, као реликт родовско-племенског колективизма, стољећима одржало у нашим комунама. У ствари, како видимо, оно је било давно превладано новијим ранобуржоаским економским активностима и понашањем, а статутарне одредбе представљају тек реминисценцију на стара времена.

Или, узмимо средњовјековну забрану црквеног права узимања камата на позајмљени новац(22). Статути ту забрану прописују. Међутим, у пракси, како нам показују нотарске исправе, та се забрана на разне начине кршила. Најчешће се то догађало тако да се земља, коју би дужник уступио вјеровнику као залог, давала томе на кориштење. То јест вјеровник (зајмодавац) је са земље коју му је дужник (зајмопримац) заложио као јамство да ће му вратити дуг црпао плодове. Тако, на крају крајева, дужник није враћао вјеровнику само и једино онај износ новца који је био примио у зајам већ му је давао (у виду плодова са земље) и оно што би иначе вјеровник био добио да је уговорио камате на позајмљени износ. Може ли се, према томе, на основу самих апстрактних статутарних норми тврдити како у нашим комунама није било лихварства или на сличан начин идеализирати живот у њима?

Или, узимамо, на примјер, одредбе о поморском праву. У Дубровачком статуту из 1272. године их особито много има(23). Други су статути у томе сиромашнији. Међутим, из архивске грађе дознај ћемо да су се у поморскоправним односима у појединој комуну примјењивала и правила која статутом те комуне нису била прописана(24). Тиме ћемо доћи до закључка о, у неку руку, универзалности поморског права на нашем приморју што иначе не бисмо могли закључити на темељу самих статута(25).

Све ће нас то учврстити у увјерењу да економски разлози постепено пробијају правне оквири јер представљају реалност растућих друштвених потреба док се правни оквири, кад их политичка власт није спремна измијенити, на крају крајева свODE тек на пуку декларацију или реминисценцију на прохујала времена.

(22) Црква је забранила узимање камата декреталом Гргура IX „Nauiganti vel cuncti ad nundinas” из прве половине XIII ст. Узгред наводимо као занимљиво Марксово цитирање J.G. Büscha за објашњење користи које је црква имала од забране камата: „Црква је била забранила узимање камата, али она није забранила да неко прода своју својину да би се извукао из невоље, па чак ни то да се својина за неко време и до исплате дуга уступи новчаном зајмодавцу да би овај добио јамство, али и да би за време поседовања могао, искористивши га, уживати замену за позајмљени новац... Сама црква, или њој припадајуће комуне и рја сирогоа, вукале су ванске користи из овога особито у време крсташких ратова. Ово је донело тако велики део националног богатства у посед тзв. мртве руке, особито зато што Јеврејин није смео да зеленаши на овај начин, јер се посед овако чврсте залоге није могао прикрити... Без забране камата не би цркве и манастири никад могли постати овако богати.” (К. Маркс, *Kapital*, I—III, Београд, 1973, стр. 1653).

(23) Богшић—Јиречек, *Liber statutorum civitatis Ragusii*, Monumenta hist. iur. Slav. Merid., vol. IX, Zagrabiae, 1901, књ. VII стр. 151—172. Пријевод тих одредаба дао је З. Шунарица у раду *Дубровачко поморско право*, Дубровник, 1972.

(24) За стварне поморскоправне односе у Сплиту виан нпр. В. Рисмондо, *Поморски Сплит друге половине XIV ст., нотарске шмбревијатуре*, Сплит, 1954.

(25) О томе В. Брајковћ, *Etude historique sur le droit maritime privé du littoral yougoslave*, Marseille, 1933.

Дакле, само на основу проучавања нотарских инструмената, списка, пресуда и других исправа у којима се одражавају стварни друштвеноекономски односи, можемо о тим односима нешто и дознати, а њихово успоређивање са статутарним нормама може нам посвједочити о ефикасности или неефикасности институционализованог система, о интенцијама политичке власти, о правцима развоја одређеног друштва и слично. Тек тиме правноповијесна знаност испуњава своју функцију и стварно доприноси спознаји закономјерности друштвених процеса. Али, на жалост, и данас када стара архивска грађа не служи више ни у службене, ни у приватне сврхе, већ једино у знанствене, правни повјесничари склони су интерпретирати прошлост, идући линијом мањег отпора, више из опћих норми неголи из стварног живота. А можда би интерпретација из стварног живота значила и допринос бољем разумијевању међу људима, јер би — претпостављамо — код свих открила више или мање слично понашање у сличним приликама. Тиме би испунила и свој хумани и одгојни задатак јер би допринијела међусобној толеранцији, том — ако је дозвољено правити тако далекосежне закључке — битном предувјету људског опстанка.

Dr. Antun Cvitanić,

Professor of the Faculty of Law in Split

PROVISIONS OF THE STATUTE OF SPLIT ON PROTECTION OF ARCHIVAL RECORDS

Summary

The author considers the issue of introduction of the office of notary public in Dalmatian towns and that of the role of that office in the sphere of creation of not only private law documents but also of public law ones. Namely, some notaries as particular town clerks have made judicial records, kept files regarding communal affairs, books of various kinds etc. This is how, due to their work, as well as to the activity of communal authorities, in the town of Split too a fund of documents has been created. These records had to be housed somewhere, classified, protected and made available to the public according to regulations. It seems probable that already in course of thirteenth century something has been done in that respect in Split. The earliest data thereof which can be relied upon we have, however, only in the communal Statute of 1312. The author supplies the translation from Latin origin of these provisions. By means of these provisions a strict protection régime has been introduced regarding the archival, which included the use of various keys for opening the premises with archival records, processing of the inventory of material, conditions for using them, as well as the role of the highest executive agencies of the commune related to that. Owing to these very provisions, the archives of the medieval Split commune has been preserved to quite a degree until today.

In the second part of the article the author points at the need for the science of the history of law to use more than formerly the archival materials (namely, to have insight into the contents of documents of notary publics, of contracts, verdicts, etc.), which only expresses the day-to-day life and activity of our medieval communes. There exists, namely, a habit to

be satisfied only with the general norms contained in the statutory provisions and statutes in general, in order to make conclusions concerning social relations which, more often than not, do not correspond to that what has been formally prescribed.

Dr Antun Cvitanić,
professeur à la Faculté de droit à Split

LES DISPOSITION DU STATUT DE LA VILLE DE SPLIT SUR LA CONSERVATION DES ARCHIVES

Résumé

L'auteur examine l'introduction du notariat dans les villes dalmates et leur rôle dans la création d'actes juridiques, privés ou publics. En effet, en tant que fonctionnaires municipaux spécialisés, les notaires étaient des greffiers à la cour, enregistraient des actes municipaux, s'occupaient de divers livres communaux, etc. Grâce à leurs travaux ainsi qu'aux travaux des organes de pouvoir communaux, un fond d'archives a été créé, qui demandait à être stocké, classé et conservé, et nécessitait une réglementation de son utilisation. Il est probable que déjà au XIIIe siècle, des démarches dans ce sens ont été entreprises à Split. Les plus anciennes données certaines sur ce sujet nous sont cependant fournies par le Statut municipal de 1312. L'auteur nous donne la traduction du latin de ces dispositions. Celles-ci prévoient un régime strict de la conservation des archives, l'utilisation de plusieurs clefs pour ouvrir les salles où les archives étaient placées, l'inventaire des archives, les conditions de l'utilisation des archives et le rôle que les organes exécutifs municipaux suprêmes y jouaient. C'est essentiellement grâce aux dispositions mentionnées ci-dessus, qu'une grande partie des archives de la commune médiévale de Split a été conservée jusqu'à nos jours.

Dans la seconde partie de son étude, l'auteur souligne la nécessité pour l'histoire du droit de se servir davantage des archives) contenu des documents des notaires, des contrats, des arrêts, etc.) lesquelles reflètent la vie quotidienne réelle de nos communes médiévales. En effet, une tendance se dégage à se laisser guider par la loi du moindre effort et à tirer des conclusions sur les relations sociales uniquement sur la base des dispositions générales (les dispositions statutaires), en dépit du fait que ces relations souvent ne correspondent pas à ce qui a été formellement prescrit.